

Krzysztof Falkowski

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Konkurencyjność gospodarek surowcowych w handlu międzynarodowym a rola otoczenia instytucjonalnego – przypadek Azerbejdżanu

Celem części teoretycznej artykułu jest określenie roli instytucji w kształtowaniu konkurencyjności gospodarek surowcowych w handlu międzynarodowym, natomiast części empirycznej – omówienie przedmiotowego zagadnienia na przykładzie Azerbejdżanu wraz z analizą pozycji konkurencyjnej azerskiej gospodarki we współczesnym handlu międzynarodowym. W tym celu zastosowano dwa wskaźniki, tj. ujawnionych przewag komparatywnych Balassy oraz relacji eksportowo-importowych Lafaya. Z przeprowadzonej analizy wynika generalny wniosek, iż szeroko rozumiane instytucje w krajach o gospodarkach surowcowych w istotny, najczęściej negatywny, sposób determinują ich konkurencyjność w handlu międzynarodowym. W przypadku Azerbejdżanu istniejące uwarunkowania instytucjonalne, pomimo podejmowanych zmian, nie dają podstaw, aby zakładać, iż w nieodległej przyszłości obecny niski poziom konkurencyjności tego kraju w handlu międzynarodowym ulegnie znacznej poprawie, co dodatkowo wzmocni surowcowy charakter azerskiej gospodarki i silnie uzależni dalszy jej rozwój od koniunktury cenowej na międzynarodowych rynkach surowcowych.

Słowa kluczowe: gospodarki surowcowe, instytucje, międzynarodowa konkurencyjność handlowa, konkurencyjność instytucjonalna, Azerbejdżan

Klasyfikacja JEL: D02, F14, O17, O43

International trade competitiveness of natural resource-based economies and the role of institutions – case of Azerbaijan

The aim of the theoretical part of the paper is to determine the role of institutions in shaping the competitiveness of natural resource-based economies in international trade. The aim of its empirical part is to discuss this issue on the example of Azerbaijan, while analysing its economy's competitive position in contemporary international trade. To this end, two indicators were applied: Balassa's Revealed Comparative Advantage (RCA) Index and the Lafay Index (LFI) of international trade specialization. A general conclusion to be drawn from the analysis is that in countries with natural resource-based economies, institutions *sensu largo* have a considerable, and mostly negative, impact on their international trade competitiveness. In the case of Azerbaijan, the existing institutional environment, despite the changes undertaken, does not allow to expect any significant improvement of the country's present low international competitiveness in the near future. This, in turn, will further reinforce the natural resource-based character of Azerbaijan's

economy, making its future growth highly dependent on price developments in international natural resource markets.

Keywords: natural resource-based economies, institutions, international trade competitiveness, institutional competitiveness, Azerbaijan

JEL classification: D02, F14, O17, O43

Wprowadzenie

Ekonomiści zajmujący się badaniem przyczyn zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczo-społecznego we współczesnym świecie coraz częściej zwracają uwagę na kluczowe znaczenie w tym zakresie szeroko rozumianych instytucji [Roland, 2016]. Otoczenie instytucjonalne ma też niebagatelne znaczenie w odniesieniu do poziomu międzynarodowej konkurencyjności poszczególnych gospodarek, co w konsekwencji odbija się bezpośrednio także na poziomie ich rozwoju. Z drugiej strony, bardzo ważnym i aktualnym problemem badawczym, stosunkowo słabo rozpoznanym w polskiej literaturze ekonomicznej, jest konkurencyjność gospodarek surowcowych, tj. bogatych w duże złoża surowców naturalnych i w konsekwencji charakteryzujących się specjalizacją eksportową opartą na tych surowcach.

Uwzględniając powyższe, w niniejszym artykule podjęto próbę analizy znaczenia instytucji (otoczenia instytucjonalnego) dla poziomu międzynarodowej konkurencyjności wspomnianych gospodarek surowcowych. W tym celu, po dokonaniu syntetycznego omówienia aspektów teoretycznych analizowanego zagadnienia, w części empirycznej poddano szczegółowej analizie przypadek gospodarki Azerbejdżanu. Wybór tego akurat kraju nie był przypadkowy. Zdecydowały o nim zarówno osobiste zainteresowania naukowo-badawcze autora obszarem poradzieckim, jak i fakt, że gospodarka tego kraju w największym stopniu spośród wszystkich krajów byłego ZSRR jest uzależniona od surowców. Z drugiej strony, badania ekonomiczne dotyczące gospodarki Azerbejdżanu są w polskiej literaturze niezwykle rzadkie. Z tego też względu warto dokonać analizy, po pierwsze, pozycji konkurencyjnej azerskiej gospodarki w handlu międzynarodowym, po drugie zaś roli wybranych (z uwagi na ograniczenie długości tekstu) instytucji dla kształtowania się owej konkurencyjności.

W niniejszym artykule stawia się tezę, zgodnie z którą konkurencyjność Azerbejdżanu w handlu międzynarodowym jest niska, czego dowodem są posiadane przewagi komparatywne jedynie w zakresie handlu grupą towarów średnio-niskiej techniki, co z reguły charakteryzuje gospodarki surowcowe. Istniejące uwarunkowania instytucjonalne, pomimo podejmowanych zmian, nie dają podstaw, aby zakładać, iż w nieodległej przyszłości poziom owej konkurencyjności ulegnie znaczącej poprawie, co dodatkowo wzmocni surowcowy charakter azer-

skiej gospodarki i silnie uzależni dalszy rozwój tego kraju od koniunktury cenowej na międzynarodowych rynkach surowcowych.

Ramy czasowe analizy obejmują okres po 2000 r., a do oceny poziomu konkurencyjności Azerbejdżanu w handlu międzynarodowym zastosowano dwa wskaźniki, tj. wskaźnik ujawnionych przewag komparatywnych Balassy (RCA) [1965; 1989] oraz wskaźnik relacji eksportowo-importowych Lafaya (LFI) [1992]. Z uwagi na wspomniane ograniczenia objętości tekstu analiza otoczenia instytucjonalnego, w ramach którego prowadzą działalność gospodarczą podmioty funkcjonujące w Azerbejdżanie, istotnego z punktu widzenia konkurencyjności tego kraju w handlu międzynarodowym, odnosić się będzie do specyfiki sektora surowcowego i roli w nim państwa, zakresu oraz stopnia przemian instytucjonalnych w kierunku gospodarki rynkowej, prowadzonej polityki dywersyfikacji strukturalnej azerskiej gospodarki oraz zjawiska korupcji.

1. Rola otoczenia instytucjonalnego w kształtowaniu konkurencyjności gospodarek surowcowych w handlu międzynarodowym – wybrane aspekty teoretyczne

W literaturze ekonomicznej nie ma jednoznacznej i powszechnie akceptowanej definicji międzynarodowej konkurencyjności gospodarki. Wszystko zależy bowiem od tego, kto (przedsiębiorstwa czy całe gospodarki), na jakim poziomie (meta, makro, mezo czy mikro) oraz w jakim zakresie (w sferze czynników wytwórczych czy też w sferze produktów) konkuruje z innymi podmiotami na arenie międzynarodowej [Delgado i in., 2012; Fagerberg, 1996].

Definiując z kolei na potrzeby niniejszego artykułu pojęcie międzynarodowej konkurencyjności gospodarki *stricte* w handlu międzynarodowym, warto przywołać stosowną definicję OECD [2005], zgodnie z którą należy ją rozumieć jako zdolność danej gospodarki do uczciwej i skutecznej konkurencji na międzynarodowych rynkach towarów i usług, co w konsekwencji prowadzi do poprawy poziomu życia jego obywateli w dłuższej perspektywie czasu. Weresa [2014] podkreśla z kolei dynamiczny charakter owej konkurencyjności, twierdząc, iż jest ona zdolnością do szybszego (niż inne kraje) osiągnięcia większych korzyści z własnych i zagranicznych czynników produkcji w warunkach otwarcia gospodarki. Reasumując, jest to zdolność danego kraju, rozumianego jako cały system społeczno-polityczno-ekonomiczny, do uzyskania określonych przewag konkurencyjnych w zakresie międzynarodowych rynków czynników produkcji oraz rynków zbytu towarów i usług, a także ich permanentnej poprawy w warunkach dynamicznie zmieniającego się otoczenia międzynarodowego.

Rzeczywista pozycja konkurencyjna danej gospodarki w handlu międzynarodowym w realiach współczesnej, silnie zglobalizowanej i zinternacjonalizowanej gospodarki światowej, w coraz większym stopniu zależy nie tyle od ilościowo ujmowanych posiadanych zasobów czynników produkcji, co od efektywności ich wykorzystania. Stąd kluczową rolę odgrywają w tym zakresie jakościowe cechy całego systemu społeczno-polityczno-ekonomicznego, determinowane przez jakość posiadanego kapitału ludzkiego, innowacyjność danej gospodarki, a przede wszystkim sprawność posiadanych instytucji (sprawność tzw. otoczenia instytucjonalnego, w zakresie którego funkcjonują wszystkie podmioty gospodarcze w danym kraju) [WEF, 2017].

Podobnie jak w przypadku pojęcia międzynarodowej konkurencyjności, jednoznaczne zdefiniowanie instytucji nie jest także łatwe, na co zwrócił uwagę m.in. Nelson [2008]. I tak, zgodnie z nurtem nowej ekonomii instytucjonalnej pod pojęciem instytucji rozumie się wszelkie trwałe, prawne, organizacyjne i zwyczajowe uwarunkowania dla powtarzalnych ludzkich zachowań i międzyludzkich interakcji [Pejovich, 1995]. Z kolei Bank Światowy definiuje instytucje jako normy, reguły działania, mechanizmy egzekwowania kontraktów i organizacje służące transakcjom rynkowym, które pomagają w przepływie informacji i egzekwowaniu praw własności i umów oraz regulują konkurencję na rynku [World Bank, 2002]. Dla potrzeb niniejszego artykułu pod pojęciem instytucji (otoczenia instytucjonalnego) rozumieć się będzie pewien zestaw reguł gry, zasad, procedur, a także norm moralnych oraz etycznych, regulujący zachowanie jednostek gospodarujących, zapewniający przy tym maksymalizację określonych korzyści (np. bogactwa czy wzrost konkurencyjności) z funkcjonowania w ramach danej zbiorowości (danego systemu).

Z punktu widzenia problematyki konkurencyjności gospodarek w handlu międzynarodowym szalenie ciekawą grupą krajów są te wyposażone w duże zasoby surowców naturalnych. Mają one bowiem silną, naturalną skłonność do wąskiej specjalizacji eksportowej opartej na tych surowcach. Bardzo często w przypadku tych krajów występuje niekorzystne zjawisko nadmiernego uzależnienia całej gospodarki od owej specjalizacji eksportowej i posiadanego tym samym miejsca w międzynarodowym podziale pracy, co paradoksalnie prowadzi do regresu rozwoju całej gospodarki [Sachs, Warner, 1997].

Oddziaływanie instytucji (otoczenia instytucjonalnego) na międzynarodową konkurencyjność gospodarek surowcowych w handlu międzynarodowym może być w ujęciu teoretycznym trojakiemu rodzaju, tzn. mogą one:

- poprawiać ich międzynarodową konkurencyjność poprzez stopniową dywersyfikację posiadanych przewag konkurencyjnych również w innych niż surowcowy sektorach gospodarki, co z założenia może prowadzić do wymiernej poprawy osiąganych wyników makroekonomicznych i w konsekwencji do ogólnego rozwoju gospodarczo-społecznego;

- pogarszać ich międzynarodową konkurencyjność poprzez utrwalanie istniejącej surowcowej specjalizacji eksportowej, z uwagi na wysokie przychody będące konsekwencją posiadanych w tym zakresie przewag komparatywnych w handlu międzynarodowym. W perspektywie długookresowej skutkiem tego stanie się silne uzależnienie gospodarki od koniunktury cenowej panującej na międzynarodowych rynkach surowcowych, co zwiększy tym samym podatność na szoki zewnętrzne i ogólny niedorozwój gospodarczo-społeczny kraju;
- nie wywierać wpływu na kształtowanie się ich międzynarodowej konkurencyjności.

Jak wynika z powyższego, z punktu widzenia konkurencyjności gospodarek surowcowych szczególnie niebezpieczny jest drugi scenariusz, jako że prowadzona najczęściej w takiej sytuacji polityka państwa, ukierunkowana na maksymalizację krótkookresowych korzyści z tytułu wspierania istniejącej surowcowej specjalizacji eksportowej, prowadzić może do obniżenia konkurencyjności całej gospodarki (także sektorów pozasurowcowych) na skutek realnej aprecjacji waluty krajowej w warunkach sprzyjającej koniunktury wysokich i rosnących cen surowców na rynkach międzynarodowych, a także zwiększonych transferów budżetowych w kraju. Innym realnym niebezpieczeństwem w tej sytuacji może być wystąpienie tzw. choroby holenderskiej (Dutch disease), która poprzez „wysysanie” czynników pracy oraz kapitału z innych części gospodarki do tej najbardziej zyskowej, tj. związanej z eksploatacją surowców, paradoksalnie skutkuje względnie słabszym rozwojem w dłuższej perspektywie czasu aniżeli w przypadku krajów pozbawionych owych zasobów [Bahar, Santos, 2018].

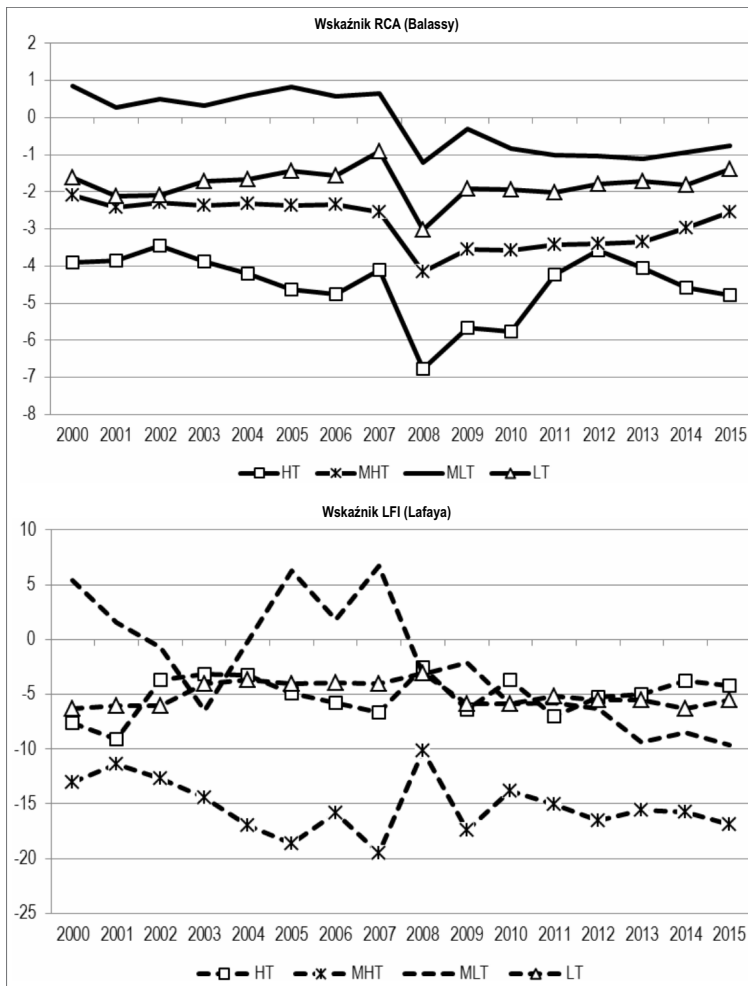
2. Surowcowy charakter gospodarki Azerbejdżanu i jej konkurencyjność w handlu międzynarodowym

Gospodarkę Azerbejdżanu należy bez wątpienia zaliczyć do grupy gospodarek surowcowych. Przyjmując kryteria Richarda Dobbsa i in. [2013], o gospodarce uzależnionej od posiadanych surowców możemy mówić, gdy: 1) eksport surowców stanowi co najmniej 20% całkowitego eksportu danego kraju w danym roku; 2) przychody ze sprzedaży surowców stanowią średnio co najmniej 20% przychodów budżetowych w pięciu kolejnych latach; 3) renty surowcowe, rozumiane jako różnice pomiędzy kosztami wydobycia a przychodami ze sprzedaży surowców na rynkach światowych, stanowią co najmniej 10% PKB kraju w danym roku.

W przypadku Azerbejdżanu średni udział paliw mineralnych w PKB tego kraju w latach 2008–2015 oscylował w przedziale 48–50%, a w eksporcie aż 94–95%! Z kolei wielkość tzw. renty surowcowej w tym samym okresie wahała się

w przedziale 13–38% [World Development Indicators, 2017], i w dużym stopniu była pochodną kształtowania się cen ropy naftowej na międzynarodowych rynkach tego surowca.

Odnosząc się z kolei do konkurencyjności Azerbejdżanu w handlu międzynarodowym, należy na wstępie wyraźnie podkreślić, iż ogólny poziom owej konkurencyjności jest niski, o czym najdobitniej świadczy fakt, iż w latach 2000–2015 kraj ten nie posiadał żadnych ujawnionych przewag komparatywnych w handlu

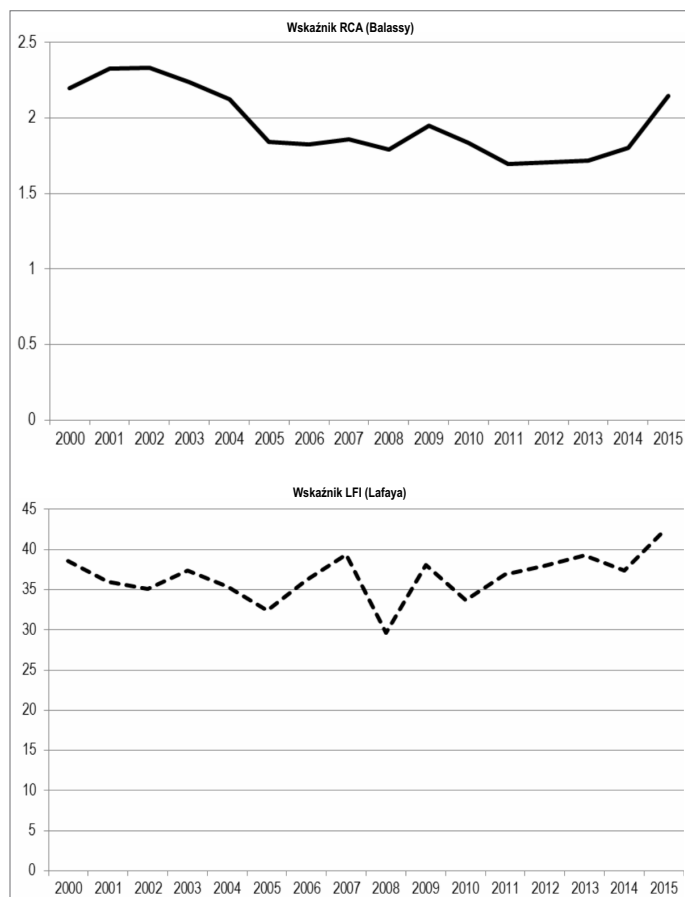

* HT – towary wysokiej techniki, MHT – towary średnio-wysokiej techniki, MLT – towary średnio-niskiej techniki, LT – towary niskiej techniki

Rysunek 1. Ujawnione przewagi komparatywne Azerbejdżanu w handlu towarami wysokiej, średnio-wysokiej, średnio-niskiej oraz niskiej techniki w latach 2000–2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych United Nations Commodity Trade Statistics Database.

towarami z grup wysokiej, średnio-wysokiej, a nawet niskiej techniki ogółem¹ (rys. 1). Jedyne przewagi komparatywne we wspomnianym przedziale czasu (i do tego okresowo) Azerbejdżan posiadał w handlu grupą towarów średnio-niskiej techniki.

Rysunek 2. Ujawnione przewagi komparatywne Azerbejdżanu w handlu paliwami mineralnymi, olejami i produktami ich destylacji w latach 2000–2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych United Nations Commodity Trade Statistics Database.

¹ Do grupy towarów wysokiej techniki OECD zalicza: statki powietrzne i kosmiczne, wyroby farmaceutyczne; maszyny biurowe i komputery; sprzęt i urządzenia radiowe, telewizyjne i telekomunikacyjne; instrumenty medyczne, precyzyjne i optyczne oraz zegary i zegarki. Do grupy towarów średnio-wysokiej techniki OECD zalicza: maszyny i aparaturę elektroniczną; pojazdy samochodowe, przyczepy i naczepy; wyroby chemiczne, z wyłączeniem wyrobów farmaceutycznych; lokomotywy kolejowe i tramwajowe, motocykle oraz rowery. Do grupy towarów średnio-niskiej techniki OECD zalicza: statki i łodzie; produkty rafinacji ropy naftowej i paliwa jądrowe; wyroby gumowe i z tworzyw sztucznych; metalowe wyroby gotowe (z wyjątkiem maszyn i urządzeń). Do grupy towarów niskiej techniki OECD zalicza: artykuły spożywcze i napoje, wyroby tytoniowe; wyroby włókiennicze; drewno i wyroby z drewna; papier i wyroby z papieru; meble.

Jeśli z kolei dokonamy szczegółowej analizy struktury towarowej eksportu Azerbejdżanu, okaże się, iż kraj ten jest bardzo konkurencyjny na arenie międzynarodowej w zakresie handlu paliwami mineralnymi, a także olejami i produktami ich destylacji. Świadczą o tym najdobitniej wysokie i dodatnie wartości wskaźników RCA oraz LFI odnotowane w latach 2000–2015 (rys. 2).

Warto w tym miejscu dodać, iż z punktu widzenia dalszego rozwoju Azerbejdżanu szczególnie niekorzystna sytuacja wynika nie tylko z braku przewag komparatywnych w handlu towarami o wysokim oraz średnio-wysokim stopniu zaawansowania technologicznego, ale także z braku poprawy zdolności konkurencyjnej w tym zakresie w analizowanym okresie, czego dowodzi brak poprawy wartości stosownych wskaźników RCA oraz LFI (rys. 1). Trudno tego nie łączyć z otoczeniem instytucjonalnym istniejącym w Azerbejdżanie, które w dużym stopniu prowadzi do ugruntowania wąskiej surowcowej specjalizacji gospodarki w międzynarodowym handlu paliwami mineralnymi i ich pochodnymi.

3. Specyfika otoczenia instytucjonalnego w Azerbejdżanie i jego znaczenie dla konkurencyjności tego kraju w handlu międzynarodowym – wybrane aspekty

Odnosząc się do otoczenia instytucjonalnego istniejącego w Azerbejdżanie w kontekście jego konkurencyjności, nie sposób nie wspomnieć zarówno o specyfice systemu eksploatacji posiadanych złóż surowców naturalnych – absolutnie kluczowych z punktu widzenia funkcjonowania i rozwoju całego kraju, jak i o posiadanych przewagach komparatywnych w handlu międzynarodowym.

Podobnie jak to można zaobserwować w innych gospodarkach surowcowych, także i tu eksploatacja wszelkich bogactw naturalnych objęta jest państwowym monopolem. W Azerbejdżanie głównymi producentami ropy naftowej i gazu są państwowy koncern naftowy SOCAR (State Oil Company of the Azerbaijan Republic), międzynarodowe konsorcjum AIOC (Azerbaijan International Operating Company), zarządzające pracami na morskich złożach Azeri-Czirag-Gunesli, z którego pochodzi zdecydowanie najwięcej wydobywanej ropy naftowej, a także konsorcjum Szach-Deniz, które rozpoczęło wydobywanie gazu w 2007 r. [Moore Stephens Azerbaijan, 2015]. Koncerny zagraniczne mogą operować na rynku surowcowym w Azerbejdżanie tylko poprzez tworzenie spółek *joint venture* lub w oparciu o tzw. Porozumienia o Podziale Produkcji (Production Sharing Agreement), ratyfikowane przez parlament. Tym samym państwo (z jego autorytarnym systemem władzy politycznej) sprawuje całkowitą kontrolę nad sektorem wydobywczym i przychodami płynącymi z eksportu tych surowców. Taki stan rzeczy w naturalny sposób doprowadził do stworzenia formalnych rozwiązań

instytucjonalnych, które trwale gwarantują środki finansowe na utrzymanie przez rządzących władzy w kraju [Franke, Gawrich, Alakbarov, 2009]. Odbija się to negatywnie na konkurencyjności całej gospodarki, wzmacniając surowcową specjalizację eksportową kraju.

Realną jakość instytucji (otoczenia instytucjonalnego) w Azerbejdżanie co roku oceniają eksperci Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBRD) w swoich Transition reports. Wyniki tej oceny dla Azerbejdżanu dla lat 2000–2014 (od 2015 r. zmieniona została metodologia, stąd brak kompatybilnych danych dla okresu wcześniejszego) przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Stopień zaawansowania zmian instytucjonalnych w Azerbejdżanie wg EBRD w latach 2000–2014*

Rok	Prywatyzacja		Zarządzanie i restrukturyzacja przedsiębiorstw	Liberalizacja cen	Liberalizacja handlu i systemu finansowego	Polityka konkurencji
	„duża”	„mała”				
2014	2	4-	2	4	4	2-
2012	2	4-	2	4	4	2-
2010	2	4-	2	4	4	2
2008	2	4-	2	4	4	2
2006	2	4-	2	4	4	2
2004	2	4-	2	4	4-	2
2002	2	4-	2-	4	4-	2
2000	2-	3+	2-	4	3+	2

* Zgodnie z metodologią EBRD stopień zaawansowania zmian instytucjonalnych oceniany jest od 1 (najniższa ocena, brak jakichkolwiek zmian) do 4+ (najwyższa ocena, pełna transformacja w danym zakresie).

Źródło: [EBRD database].

Jak wynika z danych EBRD przedstawionych w tabeli 1, Azerbejdżan zdecydowanie najlepiej poradził sobie z procesem liberalizacji cen oraz handlu i systemu finansowego, a także z tzw. małą prywatyzacją. W zakresie tych instytucji dokonany progres odpowiada w zasadzie standardom gospodarki rynkowej. Niemniej jednak w trzech pozostałych obszarach, takich jak tzw. duża prywatyzacja, zarządzanie i restrukturyzacja przedsiębiorstw oraz, co chyba najistotniejsze, polityka konkurencji, stopień przemian instytucjonalnych w kierunku standardów gospodarki rynkowej jest znikomy (ocena 2 na maksymalnie 4+). Co więcej, w przypadku polityki konkurencji po 2010 r. odnotowano pogorszenie sytuacji, co bez wątpliwa negatywnie odbiło się na zdolności konkurencyjnej azerskiej gospodarki na arenie międzynarodowej. Za główną przyczynę powyższego uznaje się wzmacnianie realnej pozycji rynkowej przedsiębiorstw państwowych w gospodarce.

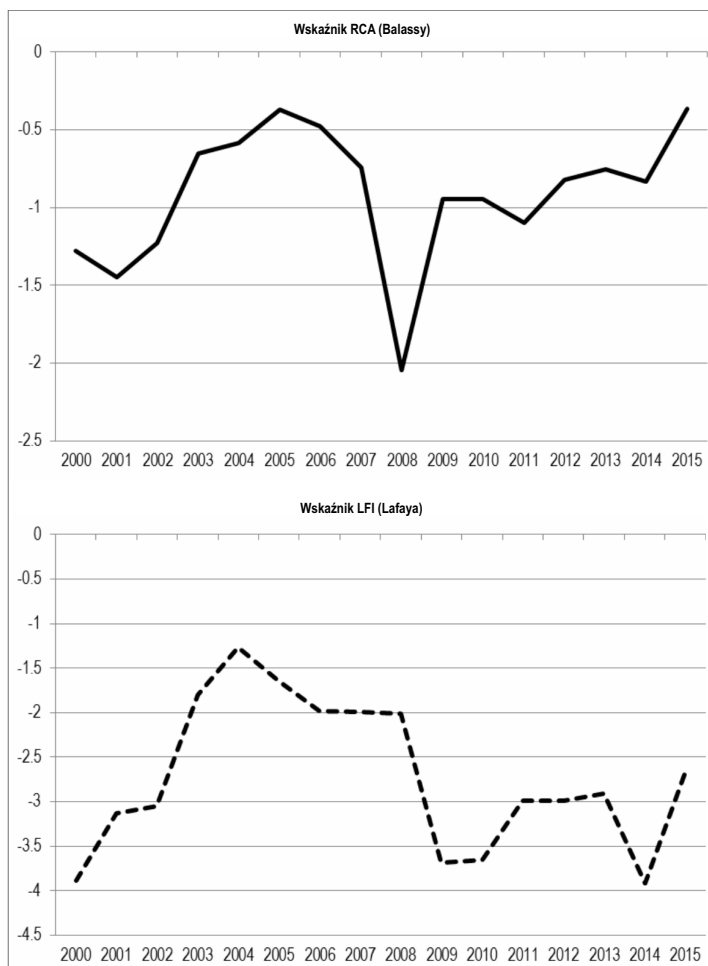
Warto jednak w tym miejscu zaznaczyć, iż jeśli spojrzymy całościowo na konkurencyjność Azerbejdżanu w wymiarze instytucjonalnym, z uwzględnieniem komparatystki międzynarodowej i wykorzystując dane Światowego Forum Ekonomicznego, okaże się, iż paradoksalnie kraj ten może się pochwalić względnie najlepszymi instytucjami w całym regionie Kaukazu i Azji Środkowej (za wyjątkiem Gruzji) [WEF, 2017].

Z punktu widzenia konkurencyjności Azerbejdżanu i potencjalnych zmian w jej zakresie szalenie istotna jest polityka rządu, która determinuje formalną instytucjonalizację życia gospodarczego kraju. Szczególnie w przypadku gospodarek surowcowych, jaką jest gospodarka azerska, powinna być ona ukierunkowana na świadome i rozsądne dyskontowanie wysokiej renty surowcowej, pozyskiwanej z eksportu surowców naturalnych oraz ich pochodnych (w zakresie których gospodarki te posiadają przewagi komparatywne w handlu międzynarodowym), i wspieranie rozwoju innych niż surowcowy sektorów gospodarki. Takie właśnie działania na rzecz zmiany i dywersyfikacji struktury gospodarki w Azerbejdżanie są prowadzone już od kilku lat. Obecna strategia rozwoju kraju na lata 2016–2020, ogłoszona przez prezydenta w grudniu 2016 r., ma na celu przede wszystkim rozwój małej i średniej przedsiębiorczości, turystyki, sektora logistycznego, a zwłaszcza doinwestowanie i wzmocnienie sektora rolnego, drugiego pod względem znaczenia w azerskim eksporcie pozanaftowym [EBRD, 2017]. Warto zaznaczyć, iż sektor rolny jest źródłem dochodów dla blisko 40% aktywnej zawodowo części społeczeństwa, chociaż jego udział w PKB w 2016 r. wyniósł zaledwie 6,4% [CIA World Factbook, 2017]. Działania na rzecz poprawy konkurencyjności sektora rolnego obejmują wsparcie kapitałowe, techniczne i doradcze, a także promocję rodzimych produktów rolno-spożywczych na rynkach międzynarodowych [Azerbaijan-2020..., 2012].

Analizując handel zagraniczny Azerbejdżanu pod kątem międzynarodowej konkurencyjności sektora rolnego, należy zauważyć, iż działania władz w tym zakresie przynoszą pewną pożądaną poprawę (rys. 3). Co prawda, Azerbejdżan cały czas nie posiada w handlu artykułami rolno-spożywczymi żadnych przewag komparatywnych w handlu międzynarodowym (wartości RCA 0), niemniej jednak od kilku lat ujemne wartości wskaźnika RCA się zmniejszają, co dowodzi poprawy konkurencyjności w tej sferze. Analizując z kolei wartości wskaźnika LFI dla handlu tymi samymi artykułami, widać wyraźnie, iż mimo pewnej wspomnianej poprawy konkurencyjności, Azerbejdżan nadal odnotowuje deficyt handlowy w tym zakresie.

Mówiąc o instytucjach (otoczeniu instytucjonalnym) w Azerbejdżanie, nie sposób nie wspomnieć o korupcji. Z problemem tym zmagają się praktycznie wszystkie kraje byłego ZSRR (poza krajami bałtyckimi). O tym, jak poważne rozmiary przybiera on w Azerbejdżanie, świadczy fakt, iż w najnowszym raporcie

Corruption Perception Index 2017 kraj ten został sklasyfikowany dopiero na 122. miejscu wśród 180 uwzględnionych tam państw [Transparency International, 2017]. Co warto podkreślić, to najwyższa (najlepsza) lokata Azerbejdżanu w tym raporcie od 2000 r., kiedy to po raz pierwszy kraj ten został oceniony pod kątem korupcji przez Transparency International. Jest to bez wątpienia efekt antykorupcyjnych działań władz państwowych [OECD, 2016], zdających sobie sprawę z negatywnych konsekwencji dużej korupcji dla efektywności funkcjonowania całej gospodarki i jej atrakcyjności inwestycyjnej dla kapitału zagranicznego, który próbują zachęcać do inwestowania w pozasurowcowe sektory gospodarki. Niemniej jednak działania podejmowane w tym zakresie należy uznać za niewystar-

Rysunek 3. Ujawnione przewagi komparatywne Azerbejdżanu w handlu artykułami rolno-spożywczymi w latach 2000–2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych United Nations Commodity Trade Statistics Database.

czające i mało skuteczne, z kilku powodów: 1) utrwalonego kulturowo wzorca zachowań ludzkich; 2) dużych dysproporcji w poziomie i jakości życia ludności, przy generalnie niskim poziomie partycypacji ogółu społeczeństwa w dochodach z eksportu surowców; 3) nieefektywnej egzekucji przepisów antykorupcyjnych.

Podsumowanie

W realiach współczesnej gospodarki światowej coraz częściej zwraca się uwagę na istotny wpływ instytucji na procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego oraz na konkurencyjność gospodarek w handlu międzynarodowym, w tym także gospodarek surowcowych. Wpływ ten może mieć różnoraki charakter, od pozytywnego, przez neutralny, aż po negatywny (destrukcyjne oddziaływanie na zdolność konkurencyjną kraju w handlu międzynarodowym poprzez utrwalanie jego surowcowej specjalizacji eksportowej).

W przypadku Azerbejdżanu, kraju o gospodarce surowcowej, istniejące uwarunkowania instytucjonalne, pomimo prób wprowadzenia pewnych zmian, nie dają podstaw, aby zakładać, iż w nieodległej przyszłości obecny niski poziom konkurencyjności tego kraju w handlu międzynarodowym ulegnie znacznej poprawie, co dodatkowo wzmocni surowcowy charakter azerskiej gospodarki i silnie uzależni dalszy jej rozwój od koniunktury cenowej na międzynarodowych rynkach surowcowych.

Bez skutecznego wyeliminowania wysokiego poziomu korupcji, wprowadzenia rynkowych zasad konkurencji, dokonania restrukturyzacji dużych państwowych przedsiębiorstw, wraz z przynajmniej częściową zmianą struktury ich własności, trudno oczekiwać poprawy owej konkurencyjności. Pożądana dywersyfikacja azerskich przewag komparatywnych w handlu międzynarodowym nie powiedzie się bez konsekwentnego kontynuowania zdecydowanych, długofalowych zmian w strukturze gospodarki, tj. głównie modernizacji sektora rolno-spożywczego.

Bibliografia

- Azerbaijan-2020: The Vision of the Future*, 2012, http://www.undp.org/content/dam/azerbaijan/docs/sustain_development/AZ_Vision2020_government_draft_en.pdf [dostęp: 10.02.2018].
- Bahar D., Santos M., 2018, *One more resource curse. Dutch disease and export concentration*, *Journal of Development Economics*, vol. 132.
- Balassa B., 1965, *Trade liberalization and 'revealed' comparative advantage*, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, vol. 33, no. 2.
- Balassa B., 1989, *'Revealed' comparative advantage revisited*, [w:] *Comparative advantage, trade policy and economic development*, ed. B. Balassa, New York University Press, New York.

- CIA *World Factbook*, 2017, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> [dostęp: 19.02.2018].
- Delgado M., Ketels C., Porter M.E., Stern S., 2012, *The Determinants of National Competitiveness*, NBER Working Paper, no. 18249.
- Dobbs R., Oppenheim J., Kendall A., Thompson F., Bratt M., Marel F. van der, 2013, *Reverse the curse. Maximizing the potential of resource-driven economies*, McKinsey Global Institute.
- EBRD, 2017, *Transition report 2017–18*, London.
- EBRD database, <http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html> [dostęp: 19.02.2018].
- Fagerberg J., 1996, *Technology and Competitiveness*, Oxford Review of Economic Policy, vol. 12, no. 3.
- Franke A., Gawrich A., Alakbarov G., 2009, *Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States. Resource Incomes and Autocracy as a Double 'Curse' in Post-Soviet Regimes*, Europe-Asia Studies, vol. 61, no. 1.
- Lafay G., 1992, *The Measurement of Revealed Comparative Advantages*, [w:] *International Trade Modeling*, eds. M.G. Dagenais, P.A. Muet, Chapman & Hill, London.
- Mehlum H., Moene K., Torvik R., 2006, *Institutions and the Resource Curse*, The Economic Journal, vol. 116.
- Moore Stephens Azerbaijan, 2015, Azerbaijan Extractive Industries Transparency Initiative, https://eiti.org/sites/default/files/migrated_files/aze_eiti_report_2013.pdf [dostęp: 11.02.2018].
- Nelson R.R., 2008, *What Enables Rapid Economic Progress. What Are the Needed Institutions?*, Research Policy, vol. 37.
- OECD, 2005, *OECD Glossary of Statistical Terms*, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399> [dostęp: 13.02.2018].
- OECD, 2016, *Anti-Corruption Reforms in Azerbaijan*, <http://www.oecd.org/corruption/antibribery/OECD-ACN-Azerbaijan-Round-4-Monitoring-Report-ENG.pdf> [dostęp: 10.02.2018].
- Pejovich S., 1995, *Economic Analysis of Institutions and Systems*, Kluwer A.P., Dordrecht.
- Roland G., 2016, *Development Economics*, Routledge, London – New York.
- Sachs J.D., Warner A.M., 1997, *Natural Resource Abundance and Economic Growth*, Harvard University, Cambridge, MA.
- Transparency International, 2017, *Corruption Perception Index 2017*, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 [dostęp: 17.02.2018].
- United Nations Commodity Trade Statistics Database, <https://comtrade.un.org/> [dostęp: 31.01.2018].
- WEF, 2017, *Global Competitiveness Report 2017–2018*, Geneva.
- Weresa M.A. (red.), 2014, *Innovation, Human Capital and Trade Competitiveness. How Are They Connected and Why Do They Matter?*, Springer International Publishing, Switzerland.
- World Bank, 2002, *Building Institutions for Markets*, Washington.
- World Development Indicators, 2017, <https://data.worldbank.org/products/wdi> [dostęp: 03.02.2018].

K. Falkowski (✉) kfalkow@sgh.waw.pl

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, al. Niepodległości 162, 02-554 Warszawa, Polska